

Балқаш соғыс жылдарында

2020 жыл - еліміз үшін бірнеше ірі тарихи оқиғалардың мерекелік жылдары тоғысқан жыл болып отыр. Солардың ішіндегі ең айтулысы, адамзат тарихындағы теңдесі жоқ қасірет 1939 жылы барлық Еуропалық ірі мемлекеттермен қатар КСРО - ның да қатысуымен басталып, 1941 - жылғы 22 - маусымдағы гитлерлік Германияның шабуылынан кейін КСРО халықтары үшін Ұлы Отан соғысына айналған II - дүниежүзілік соғыстың аяқталғанына 75 жыл толу мерекесі дер едік. Осы айтулы мерекелік жылдыққа орай Балқаш қаласының соғыс жылдарындағы ерлікке толы тарихымен кеңірек таныстыру мақсатында Балқаш қалалық тарихи-өлкетану музейі «75 парақтағы Жеңіс шежіресі» тақырыбымен ақпараттық - танымдық жарияланымдарды ұсынбақшы. Балқаш қаласының тарихы, әрине ол Балқаш тау-кен комбинатының тарихы, сондықтан да қала шежіресінің алғашқы беттері де комбинат тарихына арналуы тарихи тұрғыдан заңды да. Гитлерлік фашистік басқыншылардан сол кездегі отанымыз – КСРО – ны қорғап қалуға өндірісті Балқаш қаласы тұрғындарының үлссі ерекше деп айтсақ артық емес. Мәселен, соғыс қару-жарақтарын жасауда шешуші маңызға ие мыс пен молибденнің көп бөлігінің Балқаш өндіріс орындарында өндірілгенін білеміз. 75 параққа бөлінген үлкен мерекелік тақырыптың кіріспе бетін Теріскей Балқаш өңірінің қалай өндірісті өлкеге айналу тарихына қысқаша шолу. Балқаш көлі, Бертис шығанағындағы өндірісті қаланың пайда болуы Кеңестер еліндегі сталиндік деген атпен белгілі алғашқы жедел индустрияландыру саясатына тікелей байланысты. 1920-жылдардың екінші жартысынан бастау алған Кеңестік жедел индустрияландыру жоспарының негізгі мақсаты, патшалық аграрлық Ресейдің мұрагері КСРО-ны индустриялық елге айналдыру, және ауыр өндіріс саласын дамыту арқылы.

Кеңестер елін қоршаған капиталистік жау елдермен болмай қоймайтын болашақ соғыста елдің қорғаныс қабілетін нығайту үшін ең алдымен ауыр өндіріс саласын дамыту болатын. Тарихи шындықта Кеңестер елі жоғары саяси басшылығының ірі капиталистік елдердің өзіне қарсы соғыс ашпай қоймайтыны туралы пікірі олардың өз ниетінен туындаған еді, өйткені большевиктер қанқұйлы террорға негізделген Кеңестік үлгідегі «еңбек адамының билігін» әлемдік жүйеге айналдыру жоспарын ашық жариялаған еді.

Балқаштың алғашқы мыс балқымасы.

24 қараша 1938 жылы Ұлы Жеңіс шежіресі Балқаш

Комбинат құрылысы

(жалғасы) **Балқаш соғыс жылдарында**

Кейінгі тарих көрсеткендей КСРО билігі осы ниеттерін іске асыруға жанталаса кірісіп кетті. КСРО тарихында елді жаппай индустриаландыру съезі деген атпен белгілі 1925 – жылғы коммунистер партиясының XIV съезінде де осы саясатты қабылдаудағы басты себеп ретінде де Кеңестер елінің қорғаныс қабілетін нығайту басты мақсат ретінде атап өтілді. Кейіннен индустриаландыру саясатын іске асыруға байланысты қабылданған партиялық - кеңестік нақты жоспарларда ауыр өндіріс саласын дамыту басымдыққа ие болды. Ал енді ауыр өндіріс саласының өнімдері болып табылатын кез-келген техникалардың қозғалыс механизмдеріне жан беретін өнімдер тек түсті металлургия саласының өнімдеріне ғана тиесілі. Сол себепті КСРО Еңбек және Қорғаныс Кеңесінің 1929 - жылғы 29 - тамыздағы қаулысында күллі КСРО бойынша түсті металлургия саласын дамыту мәселесі қаралып, оның ішінде түсті металдар кенінің мол қоры бар Қазақстанда өндірістің осы саласын баса дамыту көзделді. Оның ішінде, 1928 – жылғы геолог М. П. Русаковтың Қонырат бәй мыс кен орнын ашуы Теріскей Балқаш өңірінің Кеңестер елінің ірі түсті металлургия аймағына айналуына жол ашты. КСРО Еңбек және Қорғаныс Кеңесі 1931-жылдың 1 - сәуірінде Балқаш мыс заводының құрылысын одақтық маңызы бар ектінді құрылыстардың тізіміне енгізіп, 1931 - жылғы, 20 - тамыздағы «Түсті өнеркәсіпті дамыту туралы» қаулысымен оның маңыздылығы тұрғысында Магнитогорск сияқты қара металлургияның одақтық деңгейдегі ең ірі өндіріс орнымен қатар қойып, «түсті металлургияның Магнитогорскісі» деп атады. Және КСРО бойынша II бесжылдыққа жоспарланған 4500 - ге жуық өндіріс орындарының ішінде Балқаш мыс комбинатының құрылысына бөлінген қаржы көлемі 3 - орында болды.

Северный конысы.

Набережный конысы

Балқаш мыс комбинатының маңыздылығын мынадан да көруге болады: егерде 1931 – жылы күллі КСРО аумағында 48 мың тонна мыс өндірілсе, бір ғана Балқаш мыс комбинатының өндірістік қуаты жылына 175 мың тонна мыс алуға жоспарланды. Ал Кеңестер елінің басқа аудандарындағы ірі мыс өндіретін өндіріс орындарының қуаты өте төмен болды, мысалы: Красноуральск мыс комбинаты жылына - 20 мың тонна, Пышминск мыс электролитты заводы - 50 мың тонна, Среднеуральск мыс комбинаты - 50 мың тоннадай ғана мыс бере алатын еді.

